

време в конкретния му образ, не ги е свързвал и с „гласа и духа“ на съответната земя, държавност или народност (националност) в нея. Чергарската им екзистенция е мотивирала съвсем по-различен от днешния маниер на опознаване, възприемане, преживяване и практическа реактивност към локализацията им изобщо или в отделни точки на социалното и природно-географско пространство. Извечната им хоризонтална, „дънно-утаечна“ прикрепеност винаги ги е дистанцирала от онези високоетажни, вертикализирани исторически, социални и духовно-идейни движения, които са били практически свързани с определени исторически и социални реформи, промени и ексцесивно радикални събития с изключителен резонанс. Тъкмо затова циганите винаги са били „на опашката“ – като странични свидетели или неосъзнати консуматори от баталиите, отзвучите и последствията на едни или други обществено-исторически преめждия. Тази им алиенираност от пораждащото се и засягащото най-вече вертикализираните структури на съответната държавност ги е лишавала и от пряко и исторически запааметимо присъствие и участие, при това не само като етнос, но дори и като персонална ориентация и изява в подобни исторически премеждия и събития.

В този смисъл там и тогава, където и когато можем да открием по страниците на историята (и то с изключителна трудност) някакво присъствие и участие на роми, то това винаги е съизмеримо единствено с личнобиографичната им интенция и съподчинеността на житейската им философия и орис, на водовъртежите на историческата стихия, засягаща не собствено и иманентно ромския етнос, а излизаща много далече зад неговите социални и етнически предели, нерядко нямаща нищо общо със ставащото във и чрез тях.

Следователно едва разкрепостяването на ромите от собствено етничното им пространство, едва разкъсването на оковите на групово изолационисткия маниер на екзистирание, напускането на иманентния им ценностно-нормативен свят, потопеността им в талазите на историческите и социалните събития и процеси, заливащи далеч по-мащабни (хоризонтални и особено пък вертикални) социални пространства, приобщаването им към идеи и идеали, процеси и движения, които са специфичен „глас“ или „компас“ на историческото време, гарантират вече възможността им да присъстват актив-